

**Литвинчук О.В., к.філос.н., доц.,
доцент кафедри міжнародних відносин
і політичного менеджменту
Кравченко К. В. студентка II курсу, групи П-13
Державний університет «Житомирська політехніка»,
м. Житомир**

НЕДОЛІКИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЩОДО РЕАГУВАННЯ НА ВИПАДКИ НАСИЛЬСТВА

Актуальність дослідження зумовлена тим, що домашнє насильство, на жаль, залишається поширеним явищем в українському суспільстві, яке загострюється в умовах воєнного стану, соціальної нестабільності та економічної невизначеності. У сучасних соціальних умовах питання захисту прав людини, зокрема права на безпеку та недоторканність, набуває особливого значення. Попри наявність нормативно-правової бази, система реагування на випадки насильства часто демонструє низьку ефективність: потерпілі зіштовхуються з байдужістю, затягуванням процедур, недостатньою кваліфікацією правоохоронців і слабкою міжвідомчою координацією.

До категорій населення, що перебувають у зоні підвищеного ризику, належать жінки, діти, особи з інвалідністю, а також внутрішньо переміщені особи, які часто не мають доступу до належної правової, психологічної чи соціальної підтримки. У зв'язку з цим вивчення системних прогалин та розроблення ефективних механізмів реагування на випадки насильства є вкрай важливим і своєчасним завданням, спрямованим на формування безпечного, справедливого та правового суспільства.

Питання дослідження проблем системи захисту потерпілих від насильства були предметом дослідження таких науковців, як І.А. Коваленко [1], О.А. Курматкова [2], А.В. Лабунь, Б.М. Михайлов та ін. В їхніх роботах аналізуються недоліки чинної системи реагування, зокрема недостатня ефективність правозастосовних механізмів, фрагментарність міжвідомчої взаємодії та обмежений доступ постраждалих до комплексної допомоги.

Таким чином, метою дослідження є комплексне вивчення функціонування національної системи реагування на випадки домашнього насильства в Україні з метою виявлення її основних структурних недоліків і суперечностей, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового, інституційного та організаційного забезпечення захисту осіб, які постраждали від насильства.

Домашнє насильство залишається однією з найгостріших соціальних проблем. Від нього можуть потерпати жінки, чоловіки та діти, а його наслідки мають довготривалий вплив на фізичне та психоемоційне здоров'я постраждалих.

Сьогодні, в умовах війни та постійного стресу, рівень домашнього насильства зростає. Потерпілі часто залишаються без допомоги, так як їхні ресурси обмежені, а пріоритетом стають базові потреби виживання. Нестача житла, втрата прибутку, роз'єднання сімей і тривалий психологічний тиск лише ускладнюють ситуацію, залишаючи постраждалих без доступу до спеціалізованих служб або правової підтримки. Саме тому важливо нагадувати, що кожна людина має право на захист і підтримку, незалежно від обставин. А держава й суспільство мають забезпечити ефективні механізми реагування та допомоги, особливо в кризових умовах.

Згідно з чинним законодавством, домашнім насильством визнається «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [4].

Система захисту осіб, які зазнали домашнього насильства, в Україні ґрунтується насамперед на положеннях Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4]. У межах зазначеної системи основними суб'єктами, відповідальними за реалізацію заходів реагування на випадки домашнього насильства, виступають: органи Національної поліції, на які покладено обов'язок оперативного реагування на повідомлення про насильницькі дії та, за наявності підстав, застосування термінових заборонних приписів; судові установи, уповноважені приймати рішення щодо застосування обмежувальних заходів; а також установи соціального захисту населення та спеціалізовані служби підтримки, функціональне призначення яких полягає у наданні постраждалим особам комплексної допомоги, зокрема психологічної, соціальної, медичної та правової.

Окрім національного нормативно-правового регулювання, Україна активно інтегрує міжнародні правові стандарти у сфері протидії домашньому насильству. Значним кроком у цьому напрямі стало ратифікування Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству (так званої Стамбульської конвенції), норми якої зобов'язують державу не лише здійснювати кримінальне переслідування осіб, винних у вчиненні насильства, але й впроваджувати комплексну систему профілактичних заходів, забезпечувати ефективний захист постраждалих осіб, а також координувати діяльність усіх відповідальних суб'єктів на міжвідомчому рівні [3].

Проблематика захисту від домашнього насильства є складною та багатоаспектною у науковому контексті, оскільки охоплює низку взаємопов'язаних сфер – суспільне сприйняття, правове регулювання, психологічні особливості потерпілих та психічні характеристики осіб, що вчиняють насильство. У межах наукових досліджень особлива увага приділяється вивченню механізмів виникнення домашнього насильства, його впливу на потерпілого та кривдника, а також пошуку ефективних шляхів протидії цьому явищу. Значне місце займає аналіз чинного законодавства та нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству, оцінювання їх ефективності та виявлення наявних прогалин. До пріоритетних напрямів дослідження також належать соціокультурні чинники, що сприяють виникненню насильства в сім'ї, механізми формування психологічної стійкості, методи надання психологічної допомоги для забезпечення їхнього відновлення, а також вивчення впливу домашнього насильства на розвиток дітей та підлітків [1, с. 204].

У цьому контексті актуальними залишаються й практичні проблеми функціонування системи захисту потерпілих від насильства. Серед них – недостатня підготовка та упереджене ставлення з боку працівників правоохоронних органів, які нерідко ігнорують звернення або не вірять потерпілим без наявності фізичних слідів побиття. Судова система також характеризується недосконалістю, що виявляється у вразливості постраждалих у судових засіданнях, особливо за відсутності адвокатського захисту чи належної підтримки. Окрім того, відзначається дефіцит ресурсів у соціальних службах, які перевантажені і не завжди здатні оперативно реагувати на потреби постраждалих. Значну роль у збереженні толерантності до насильства відіграють глибоко вкорінені суспільні стереотипи, зокрема поширені висловлювання на кшталт: «це сімейне», «сама винна», «терпи – бо діти», що сприяють замовчуванню проблеми та стримують постраждалих від звернення по допомогу.

Вдосконалення законодавчого та інституційного забезпечення надання соціальних послуг особам, які постраждали від домашнього насильства, є комплексним завданням, що передбачає системні зміни на кількох рівнях.

У першу чергу, необхідно переглянути та оновити чинну нормативно-правову базу. Це включає уточнення визначень форм насильства, розширення правових гарантій для потерпілих, запровадження чітких механізмів притягнення винних осіб до відповідальності, а також створення ефективних інструментів правового захисту. Також важливим кроком є забезпечення потерпілим від домашнього насильства доступу до якісної безоплатної правової допомоги, тобто розширити мережі безкоштовних юридичних центрів, фінансову підтримку правової допомоги та навчання юристів у сфері домашнього насильства.

Необхідно розробити та впровадити стандартизовані протоколи взаємодії з особами, які постраждали від домашнього насильства, що включатимуть механізми реєстрації випадків, оцінки ризиків, надання тимчасового притулку, а також комплексної психологічної та медичної підтримки. Забезпечити стабільне фінансування соціальних служб, кризових центрів та інших організацій, що займаються допомогою постраждалим. Гарантувати співпрацю між правоохоронними органами, соціальними установами, медичними службами та громадськими організаціями. Зокрема важливим є підвищення рівня професійної підготовки фахівців та загальної обізнаності населення, що передбачає розробку навчальних програм, тренінгів і просвітницьких кампаній, спрямованих на формування нетерпимості до насильства і залучення суспільства до активних дій із його запобігання. Досить важливим є підвищення рівня професійної підготовки фахівців та загальної обізнаності населення, що передбачає розробку навчальних програм, тренінгів і просвітницьких кампаній, спрямованих на формування нетерпимості до насильства і залучення суспільства до активних дій із його запобігання [2, с. 33-35].

Усі ці заходи спрямовані на забезпечення належного захисту, підтримки та реабілітації потерпілих від домашнього насильства. Це дозволить зменшити негативний вплив на їхнє фізичне та психологічне здоров'я і сприятиме розвитку безпечного та справедливого суспільства.

Для забезпечення більш ефективного захисту необхідно оновити законодавчі акти, впровадити стандартизовані протоколи реагування, забезпечити стабільне фінансування соціальних служб, сприяти міжвідомчій співпраці та підвищити рівень суспільної обізнаності щодо неприпустимості насильства. Ці заходи є необхідними для створення умов безпеки та надання належної підтримки постраждалим.

Отже, війна та тривалий стрес в Україні призводять до зростання випадків домашнього насильства, а доступ до допомоги для постраждалих ускладнюється через брак ресурсів і зосередженість на задоволенні базових потреб. Система захисту, яка функціонує в межах чинного законодавства через правоохоронні органи, суди та соціальні служби, стикається з серйозними викликами. До них належать недостатня кваліфікація фахівців, проблеми в роботі судової системи, обмеженість ресурсів соціальних служб і поширені негативні суспільні стереотипи. Для забезпечення більш ефективного захисту необхідно оновити законодавчі акти, впровадити стандартизовані протоколи реагування, забезпечити стабільне фінансування соціальних служб, сприяти міжвідомчій співпраці та підвищити рівень суспільної обізнаності щодо неприпустимості насильства. Ці заходи є необхідними для створення умов безпеки та надання належної підтримки постраждалим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваленко І. А. Проблеми захисту в Україні та зарубіжний досвід запобігання від домашнього насильства. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право». 2023. Випуск 78, ч. 2. С. 202–206. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/34.pdf> (дата звернення: 11.05.2025).
2. Курматкова О.А. Соціально-правові аспекти захисту та підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства: кваліфікаційна робота. Тернопіль, 2024. 45 с.
3. Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Конвенція Ради Європи від 11.05.2011 р. № 994_001-11: станом на 20 червня 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 10.05.2025).
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII: станом на 19 грудня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 10.05.2025).